

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ**

Новак Анастасія Геннадіївна

УДК 811.111'255.4'36'37'373(043.3)

**Використання лексико-семантичних та граматичних трансформацій
в україномовному та російськомовному перекладах роману
Маграрет Етвуд «Оповідь служниці»**

035 - Філологія
035.041 Германські мови та
літератури (переклад включно), перша – англійська

Автореферат
магістерської роботи на здобуття
ступеня магістра філології

Миколаїв – 2020

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу з англійської мови Чорноморського національного університету імені Петра Могили.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент б.в.з.
АБАБІЛОВА Наталія Миколаївна,
доцент кафедри теорії та практики
перекладу з англійської мови,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили

Захист відбудеться 25 лютого 2020 р. о 9 годині на засіданні атестаційної комісії Чорноморського національного університету імені Петра Могили (54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Основною проблемою перекладу в цілому, в тому числі і художнього, є забезпечення його еквівалентності та адекватності як в плані семантико-структурної подібності, так і в плані потенційного комунікативного ефекту. Художні тексти мають свої особливості, що ускладнюють процес перекладу. Для подолання цих труднощів перекладачі звертаються до перекладацьких трансформацій. Тому всебічне дослідження перекладацьких трансформацій як способу досягнення адекватності перекладу, їх класифікація та визначення принципів застосування є важливими завданнями сучасного перекладознавства. Все це потребує теоретичного осмислення й аналізу. Тому **актуальність** теми даної кваліфікаційної роботи («Використання лексико-семантичних та граматичних трансформацій в україномовному та російськомовному перекладах роману Магратет Етвуд «Оповідь служниці») не викликає сумніву.

Таким чином, основним завданням перекладача на шляху досягнення адекватності перекладу стає ефективне використання перекладацьких трансформацій, за допомогою яких досягається точність передачі всієї інформації, що міститься в тексті оригіналу.

Проблемами перекладу художніх текстів займалися такі вітчизняні та зарубіжні науковці як В.Г. Адмоні, К. Беднарова-Гібова, В.П. Белянін, В.В. Будний, І.Й. Бурханов, Н.С. Валгіна, О.О. Воловик, І.Р. Гальперін, Л.Ю. Губочкіна, Н.О. Зубець, М.М. Ільницький, В.О. Кравченко, В.А. Маслова, Т.Є. Некряч, Т.М. Ніколаєва, В.Я. Погрібна, С.К. Ревуцька, Ю.П. Чала.

Перекладацькі трансформації, їх види та особливості застосування знайшли своє відображення, як в роботах радянських перекладознавців (Л.С. Бархударова, Т.Р. Левицької, В.Н. Комісарова, А.М. Фітерман, А.Д. Швейцера), так і в більш сучасних дослідженнях І.С. Алексєєвої, Л.П. Білозерської, М.К. Гарбовського, В.І. Карабана, Т.А. Клименко, О.І. Клішина, З.І. Кучер, С.Є. Максимова, Л.П. Науменко, С.А. Остапенко, О.О. Селіванової, Т.Р. Кияка, О.О. Фірсова, І.М. Шумила.

Об'єктом дослідження виступають перекладацькі трансформації.

Предмет дослідження – використання перекладацьких граматичних та лексико-семантичних трансформацій в процесі перекладу художніх творів.

Метою дослідження є проаналізувати застосування граматичних та лексико-семантичних трансформацій при перекладі художнього тексту з англійської на українську та російську мови.

Матеріалом дослідження обрано роман-антиутопію Маргарет Етвуд «Оповідь служниці» в українському перекладі О. Оксеніч та російському перекладі А. Грызунова.

Згідно з поставленою метою даної роботи необхідно вирішити наступні **завдання дослідження**:

- розглянути сутність поняття «тексту» в цілому та специфіку художнього тексту, а також особливості його перекладу;
- визначити наявні тлумачення терміну «перекладацьких трансформацій» та розглянути їх класифікації;
- проаналізувати використання граматичних трансформацій в процесі перекладу художнього тексту українською і російською мовами та виділити основні причини їх застосування;
- дослідити застосування лексико-семантичних трансформацій у україномовному та російському перекладах художнього тексту та визначити основні причини їх застосування.

Для реалізації поставлених завдань у даному дослідженні застосовувалися наступні **методи**: метод лінгвістичного спостереження, описовий, зіставний, методи компонентного, контекстного лінгвостилістичного та кількісного аналізу. Завдяки методу лінгвістичного спостереження та опису було здійснено інвентаризацію й розглянуто таксономію перекладацьких трансформацій. Зіставний метод було застосовано з метою виявлення специфіки застосування лексико-семантичних та граматичних трансформацій в процесі порівняння українського і російського перекладів аналізованого художнього тексту. В процесі компаративного аналізу текстів оригіналу та перекладу окрім зіставного методу було залучено методи компонентного, контекстного та лінгвостилістичного аналізу з метою виявлення впливу контексту,

особливостей художньої мови тексту, відмінностей лексико-семантичних і граматичних систем мови перекладу та оригіналу на застосування перекладацьких трансформацій. Метод кількісного аналізу було використано для визначення кількісних результатів дослідження, що дало можливість виявити особливості використання окремих видів перекладацьких трансформацій під час перекладу англomовного художнього тексту українською та російською мовами. За допомогою методу графічної та лінгвістичної інтерпретації результатів дослідження було систематизовано отримані результати та проілюстровано їх у вигляді діаграм.

Наукова новизна полягає у в тому, що з метою з'ясування особливостей застосування граматичних трансформацій нами вперше здійснено зіставний аналіз частоти застосування граматичних трансформацій та обґрунтовано причини їх використання на прикладі українського та російського перекладів роману Маргарет Етвуд «Оповідь служниці».

Практичне значення даної наукової роботи умотивоване можливістю використання її основних положень, висновків та результатів у університетських практичних та теоретичних курсах із перекладознавчих дисциплін та стилістики, при проведенні занять з теорії та практики перекладу художніх текстів з метою фахової підготовки майбутніх перекладачів, при укладанні посібників та написанні наукових робіт в галузі теорії та практики перекладу, а також слугувати довідковим джерелом в процесі написання наукової роботи за відповідною тематикою.

Апробацію дослідження. Частково теоретичні та практичні результати дослідження було викладено в науковій публікації у спеціалізованому науково періодичному виданні ЧНУ ім. Петра Могили «Студентські наукові студії» (Миколаїв, 2020).

Структура роботи. Відповідно до завдання та матеріалу дослідження, дана наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

У **вступі** дається загальна характеристика дослідження: обґрунтовано вибір і актуальність теми наукового дослідження, визначаються мета та завдання роботи, розкривається її наукова новизна і практичне значення, а також описуються методи і матеріали дослідження.

Перший розділ роботи «**Теоретичні дослідження перекладацьких трансформацій у художньому тексті**». У підрозділі 1.1. «*Художній текст та особливості його перекладу у фокусі сучасних досліджень*» подано огляд різних тлумачень понять «текст» та «художній текст» й виявлено, що більшість дослідників (В.П. Белянін, Н.С. Валгіна, Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарін, Т.П. Матвійчук) стверджують, що однастайності щодо тлумачення даних понять немає. Дані поняття є настільки багатограними, що дати вичерпні їх тлумачення практично неможливо. Переважно, науковці у своїх дефініціях актуалізують домінуючу у контексті їхнього дослідження характеристику чи функцію тексту в цілому та художнього тексту зокрема. Було наведено основні характеристики художнього тексту, а саме наявність естетичної функції, відсутність безпосереднього зв'язку між текстом і життєдіяльністю людини, імпліцитність змісту, тобто наявність підтексту, установку на неоднозначність сприйняття та відображення нереальної дійсності. Завдяки цьому вдалося виявити відмінності, що відрізняють художній текст від нехудожнього. У **підрозділі 1.2.** «*Поняття перекладацьких трансформацій та проблема їх класифікації*» нами розглянуто сутність поняття «перекладацьких трансформацій» та різні підходи до їх класифікацій. Не зважаючи на велику кількість наукових праць присвячених даній темі, не існує єдиного підходу до визначення та класифікації перекладацьких трансформацій. З метою визначення перекладацьких трансформацій різні науковці обирають різні ключові слова, кваліфікуючи їх як, міжмовні перетворення, перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу, засоби перекладу за умови відсутності повного еквіваленту тощо. Проблему їх класифікації більшість дослідників вирішують шляхом диференціації перекладацьких трансформацій відповідно до мовних рівнів або рівнів еквівалентності перекладу, на яких вони відбуваються

та типів одиниць оригіналу, які перетворюються. Проте, різні дослідники виділяють різні рівні і по різному розподіляють по них різновиди перекладацьких трансформацій.

Другий розділ – «Порівняльний аналіз застосування граматичних та лексико-семантичних трансформацій у перекладі художнього тексту» – складається з двох підрозділів. У **підрозділі 2.1. «Аналіз застосування граматичних трансформацій в україномовному та російськомовному перекладах роману Маргарет Етвуд «Оповідь служниці»** досліджено та визначено основні причини застосування граматичних трансформацій в українському та російському перекладах роману «Оповідь служниці». Дослідження застосування граматичних трансформацій відбувалося в декілька етапів. На першому етапі з допомогою методу зіставного аналізу ми дослідили український та російський тексти перекладу на наявність граматичних трансформацій. На другому етапі нами була проаналізована специфіка їх застосування в при перекладі художнього тексту на матеріалі дослідження. На третьому етапі дослідження було проведено кількісний розрахунок виявлених граматичних трансформацій. Протягом нашого дослідження в російському перекладі, ми виявили наступні види граматичних трансформацій: граматична заміна – 38.33%, опущення – 35.62%, додавання – 11.71%, перестановки – 11.71%. Серед граматичних трансформацій, застосованих в УП найчастіше зустрічались заміни (31.56%), на другому місці опущення (31.38%), на третьому – додавання (20.45%) і на четвертому – перестановки (16.61%). Ми виділили чотири основних причини застосування граматичних трансформацій: відсутність в певній мові окремих граматичних категорій, явищ, форм або конструкцій, відмінності у способах передачі в мові оригіналу й мові перекладу, необов'язковість вираження певної граматичної інформації в одній з мов, розбіжності в лексичній сполучуваності й функціонуванні слів у словосполученнях, фраземах та реченнях. **Підрозділ 2.2. «Використання лексико-семантичних трансформацій у українському та російському перекладах М. Етвуд «Оповідь служниці»** містить зіставний аналіз використання лексико-семантичних перекладацьких трансформацій в

обраному матеріалі дослідження. Компаративний аналіз застосування лексико-семантичних трансформацій складався з наступних етапів: дослідження УП та РП на наявність лексико-семантичних трансформацій та їх диференціація; застосування методів зіставного аналізу з метою порівняння особливостей їх вжитку в УП та РП за допомогою методів компонентного, контекстного лінгвостилістичного аналізу; підрахунок кількості застосованих лексико-семантичних трансформацій в УП та РП з подальшим їх графічним оформленням. Лексико-семантичні трансформації переважали в УП і розподілились вони в наступному відсотковому відношенні: конкретизація – 21.72%, диференціація – 16.16%, генералізація – 15.83%, смисловий розвиток – 16.7%, антонімічний переклад – 12.77%, компенсація – 6.88%, цілісне перетворення – 9.93%. Натомість в РП відсотковий розподіл виявився дещо іншим: конкретизація – 21.23%, диференціація – 17.55%, генералізація – 7.11%, смисловий розвиток – 18.49%, антонімічний переклад – 13.36%, компенсація – 7.45%, цілісне перетворення – 14.81%. Проаналізувавши виявлені в УП та РП лексико-семантичні трансформації, ми можемо виділити наступні причини їх застосування: відмінне бачення предметів об'єктивної дійсності, що відображається в семантиці слів, розбіжності у семантичній структурі слова, відмінності в лексичній сполучуваності; розходження в узусі – звичному для певної мови вживанні слова в мові перекладу та мові оригіналу.

ВИСНОВКИ

У даній кваліфікаційній роботі запропоновано аналіз застосування граматичних та лексико-семантичних трансформацій при перекладі художнього тексту, а також розглянуто причини основні причини їх використання.

Встановлено, що текст – це витвір мовленнєвотворчого процесу, що відзначається завершеністю, об'єктивований у вигляді писемного документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа, твір, що складається з назви й низки надфразних єдностей, або складних синтаксичних цілих, об'єднаних різними типами граматичного, лексичного, стилістичного й логічного зв'язків, та має певну цілеспрямованість і прагматичну направленість.

До головних характеристик художнього тексту можна віднести наявність естетичної функції, відсутність безпосереднього зв'язку між текстом і життєдіяльністю людини, імпліцитність змісту, тобто наявність підтексту, установку на неоднозначність сприйняття та відображення нереальної дійсності. В структурі художнього тексту можна виділити окремі рівні, а саме: мовний, ідейно-естетичний та жанрово-композиційний. Художній текст є об'єктом художнього перекладу. Художній переклад – це особливий спосіб міжкультурної комунікації, в основі якого лежить цілком визначена система вербальних форм, що несуть в собі смисл і значення, виражені засобами однієї мови (мови оригіналу) і перекодовані в іншій (мова перекладу) за допомогою різноманітних трансформацій, які охоплюють всі рівні контактуючих мовних систем. Художній переклад є складним і багатогранним видом людської діяльності, у ході якої зіштовхуються різні культури, епохи, особистості, традиції та установки. Серед основних труднощів при перекладі художнього тексту ми виділили передачу часової віднесеності тексту, відтворення рис літературного напрямку та індіостилю автора, збереження змістового та художньо-естетичного компонентів, передачу культурно-національного забарвлення.

Забезпечення адекватності перекладу, що є одним з ключових завдань перекладача, вимагає застосування перекладацьких трансформацій. Перекладацькі трансформації – численні та якісно різноманітні перетворення, які здійснюються для досягнення адекватності перекладу всупереч розбіжностям у формальних і семантичних системах двох мов. Вивчаючи питання типологізації перекладацьких трансформацій, ми дійшли висновку, що універсальної класифікації перекладацьких трансформацій поки не існує. Ґрунтовно опрацювавши теоретичні джерела та проаналізувавши виявлені нами перекладацькі трансформації в матеріалі дослідження, ми вирішили взяти за основу нашого дослідження класифікацію Є.С. Максимова, котрий до граматичних трансформацій відносить граматичну заміну, перестановки, опущення та додавання, а до лексико-семантичних – конкретизацію,

диференціацію, генералізацію, смисловий розвиток, антонімічний переклад, цілісне перетворення, компенсацію.

Згідно з кількісними результатами дослідження використання граматичних та лексико-семантичних трансформацій при перекладі роману Маргарет Етвуд «Оповідь служниці», в українському перекладі частіше застосовувались лексико-семантичні трансформації, у російському – граматичні. Також встановлено, що серед граматичних трансформацій як в перекладі О. Оксеніч, так і в перекладі А. Гризунової, найпоширенішою трансформацією виявилась заміна, що пояснюється широтою самого поняття «заміни». Адже, замінитись може і частина мови, і форма слова, і тип синтаксичного зв'язку. Деяко рідше перекладачки застосували опущення, і найменше – додавання та перестановки.

Щодо лексико-семантичних трансформацій, то тут показники також зійшлися. В обох перекладах найчастіше застосовувалась конкретизація, що пояснюється відносною абстрактністю англійської лексики. Друге місце в українському перекладі розділили диференціація, генералізація та смисловий розвиток, третє зайняв антонімічний переклад, четверте – цілісне перетворення і останнє – компенсація. В російському перекладі на другому місці – смисловий розвиток, далі йде диференціація, і найменш широко застосовувались генералізація, цілісне перетворення та компенсація. Отже, в обох перекладах, найменше застосувались лексико-семантичні трансформації цілісного перетворення та компенсації. З огляду на проаналізовані нами тексти перекладу можна виділити чотири основні причини застосування лексичних та лексико-граматичних трансформацій: розбіжності в системах мов перекладу та оригіналу (категорія, властива одній мові, може бути відсутня в іншій), розбіжності норм в мовах тексту оригіналу та перекладу, незбіг узусу, особливостей використання мовних засобів в середовищі носіїв мов оригіналу та перекладу та необхідність відтворення функціональних особливостей тексту оригіналу. Для проведення дослідження ми обрали переклади українського видавництва «Книжковий Клуб» та російського «Форс», виконані О. Оксеніч та А. Гризуною відповідно. Часто обидві перекладачки застосовували схожі перекладацькі прийоми, що можна пояснити спорідненістю російської і

української мов. Проте при перекладі фразеологізмів, маркованої лексики чи художніх засобів таких, наприклад, як гра слів або алітерація, застосовані О. Оксеніч та А. Гризуною перекладацькі прийоми зазвичай відрізнялись. Варто відмітити, що переклад А. Гризунової є більш експресивним, і там, де в українському перекладі маркована лексика передається відносно нейтральними відповідниками, в російському додається додаткова художньо-емоційна виразність. Як наслідок, російський переклад вийшов більш емоційно-забарвленим ніж оригінал. Ймовірно, це можна пояснити застосуванням прийому компенсації, а як ми знаємо, смислові чи стилістичні втрати можуть компенсуватися в будь-якій частині тексту. Крім того, в УП частіше зберігалася оригінальна граматична структура тексту перекладу. Таким чином, в російському перекладі акцент робиться на передачі стилістичних засобів оригіналу та його прагматичній адаптації, а в українському – на точній передачі змісту оригінальних висловлювань. Що ж до недоліків то і в українському, і в російському перекладах траплялися невдалі переклади, які порушували норми мови перекладу або дещо деформували зміст оригіналу. Однак, такі помилки впливали на розуміння лише окремих уривків тексту, а не твору в цілому. Тож відповідно в обох перекладах наявні свої переваги й недоліки.

АНОТАЦІЯ

Новак А.Г. Використання лексико-семантичних та граматичних трансформацій в україномовному та російськомовному перекладах роману Магратет Етвуд «Оповідь служниці» . – На правах рукопису.

Магістерська робота на здобуття ступеня магістра філології за спеціальністю 035-Філологія 035.04 Германські мови та літератури (переклад включно) - англійська. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2020.

Питання визначення особливостей застосування перекладацьких трансформацій в при перекладі художніх текстів є актуальним з огляду на те, що від вправності у їх використанні залежить якість перекладу. На прикладі україномовного та російськомовного перекладів роману Магратет Етвуд

«Оповідь служниці», аналізується практичне застосування граматичних та лексико-семантичних трансформацій. Роман є чудовим матеріалом для аналізу застосування перекладацьких трансформацій, які О. Оксеніч та А. Гризунова активно застосували в процесі його перекладу.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, граматичні трансформації, лексико-семантичні трансформації, художній текст, художній переклад.

АННОТАЦІЯ

Новак А.Г. Использование лексико-семантических и грамматических трансформаций в украиноязычном и русскоязычном переводах романа Магратет Этвуд «Сказание служанки». - На правах рукописи.

Магистерская работа на соискание степени магистра филологии по специальности 035-Филология 035.04 Германские языки и литературы (перевод включительно) - английский. - Черноморский национальный университет имени Петра Могилы, Николаев, 2020.

Вопрос определения особенностей применения переводческих трансформаций при переводе художественных текстов является актуальным ввиду того, что от сноровки в их использовании зависит качество перевода. На примере украиноязычного и русскоязычного переводов романа Магратет Этвуд «Рассказ служанки», анализируется практическое применение грамматических и лексико-семантических трансформаций. Роман является прекрасным материалом для анализа применения переводческих трансформаций, которые Е. Оксеніч и А. Гризунова активно применили в процессе его перевода.

Ключевые слова: переводческие трансформации, грамматические трансформации, лексико-семантические трансформации, художественный текст, художественный перевод.

SUMMARY

Novak A.H. The use of lexical-semantic and grammatical transformations in the Ukrainian and Russian translations of Margaret Atwood's novel "The Handmaid's Tale". – Manuscript.

The thesis for the Masters Degree in Philology, specialty 035 – Philology 035.04 – German languages and literature (translation included) - English . – Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2020.

Determining the features of the translation transformations use in literary texts is relevant in view of the fact that the quality of translation depends on dexterity in their use. On the example of the Ukrainian and Russian translations of Margaret Atwood's novel "The Handmaid's Tale", the practical application of grammatical and lexical-semantic transformations is analyzed. The novel is an excellent material for analyzing the use of translation transformations, which O. Oksenykh and A. Gryzunova actively applied in the process of its translation.

Key words: translation transformations, grammatical transformations, lexical-semantic transformations, literary text, literary translation.